UDK 726.2:28-7-67(497.6)
DOI 10.26340/muallim.v27i107.2236

# TRANSNACIONALNA ARHITEKTURA ISLAMSKE ZAJEDNICE U BOSNI I HERCEGOVINI: Religijski autoritet i pravno prevođenje između koordinacije i lokalne autonomije

**Muhamed JUGO**
**Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini**
**jugo.muhamed@yahoo.de**

**Sažetak: Polazeći od kritike normativne upotrebe pojma "bosanski model", rad analizira mehanizme kojima Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini (IZ u BiH) institucionalno povezuje organizirane strukture bošnjačke dijaspore u Njemačkoj i Austriji. Istraživanje se zasniva na kvalitativnoj, interpretativnoj i komparativnoj institucionalnoj analizi ustavnih i statutarnih akata, organizacijskih dokumenata i relevantne pravne i društvenonaučne literature. Istraživanja pokazuju da se transnacionalna povezanost održava normativnom koordinacijom, religijskom autorizacijom kadrova, reprezentacijskim vezama i materijalno-administrativnim mehanizmima. Njihova praktična djelotvornost ipak zavisi od prava države domaćina, lokalnih organizacijskih kapaciteta i prihvatanja među članstvom. Njemački okviri udruženja i austrijski javnopravni okvir oblikuju različite vidove institucionalnog posredovanja. Rad pokazuje da "bosanski model" nije neizmijenjen obrazac prenesen iz Sarajeva. Riječ je o transnacionalnoj institucionalnoj arhitekturi koja povezuje centralne standarde s lokalnim pravnim i organizacijskim prevođenjem.**

***Ključne riječi:*** *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, bošnjačka dijaspora, transnacionalni religijski autoritet, institucionalizacija islama, pravno prevođenje*

## Uvod

Izraz "model islama" u evropskim akademskim i političkim raspravama nema jednoznačno značenje. Njime se mogu označavati teološka umjerenost, evropsko porijeklo, historijska ukorijenjenost, pripadnost hanefijskom mezhebu ili, jednostavnije, sposobnost islama da se uklopi u sekularnu državu. Iskustvo Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini u takvim se raspravama često navodi kao potvrda da je organizirani muslimanski život spojiv s evropskim pravnim poretkom. Pozivanje na "bosanski primjer" može imati stvarnu političku i javnu težinu. Analitički, međutim, ostaje nedorečeno sve dok se ne raščlane institucije, procedure i odnosi kroz koje se taj autoritet održava preko državnih granica.

To ne znači da organizacijska dimenzija bosanskohercegovačkog islama dosad nije istraživana. Historijske studije bavile su se oblikovanjem autonomne i hijerarhijski uređene Islamske zajednice. Pravna literatura pratila je njeno pozicioniranje unutar različitih režima odnosa države i religije, dok su radovi o migraciji i dijaspori ukazivali na transnacionalne veze džemata s matičnim institucijama

(Potz 2010, Duranović 2017, Chbib 2011, Halilovich et al. 2017). Ipak, ovi se uvidi rjeđe sistematski povezuju u komparativnu analizu konkretnih mehanizama kojima se normativni autoritet, kadrovska legitimacija, organizacijska povezanost i materijalna infrastruktura istovremeno održavaju i prilagođavaju u različitim državnim okvirima.

U središtu analize ovog rada nalazi se pitanje: Putem kojih mehanizama IZ u BiH institucionalno povezuje organizirane strukture bošnjačke dijaspore sa svojim normativnim i administrativnim centrom te kako se ti mehanizmi pravno i organizacijski provode u Njemačkoj i Austriji? Predmet analize nije cjelokupna bošnjačka populacija u Evropi, nego organizirani dio dijaspore koji djeluje u džematima, krovnim organizacijama i drugim strukturama povezanim s IZ u BiH.

Centralni argument rada jeste da se "bosanski model" analitički preciznije može opisati kao transnacionalna institucionalna arhitektura. Taj pojam obuhvata norme, postupke imenovanja i religijske autorizacije kadrova, reprezentacijske veze, zaštitu organizacijske i materijalne infrastrukture i simboličku orijentaciju prema Sarajevu. Riječ "arhitektura" ne podrazumijeva potpunu kontrolu centra nad lokalnim akterima. Ona upućuje na spoj vertikalnih elemenata koordinacije i horizontalnih procesa pregovaranja, pravne prilagodbe i saradnje.

Izbor Njemačke i Austrije proizlazi upravo iz toga što ove dvije zemlje predstavljaju kontrastne institucionalno-pravne kontekste. Njemačkim poljem dominiraju forme udruženja, pokrajinske nadležnosti i pluralno pregovaranje o javnopravnom statusu i javnim funkcijama religijskih organizacija, dok u Austriji zakonsko priznanje islama i institucionalna uloga Islamske vjerske zajednice u Austriji (Islamische Glaubensgemeinschaft in Österreich – IGGÖ) uspostavljaju drugačiji okvir, onaj u kojem se transnacionalne veze bošnjačkih organizacija ostvaruju kroz dodatni nivo pravnog i institucionalnog posredovanja. Ovakva komparacija omogućava da se razdvoji ono što proizlazi iz unutrašnje organizacijske logike IZ u BiH od onoga što je posljedica prava države domaćina.

Doprinos rada može se sažeti u tri tačke. Prvo, normativna rasprava o "bosanskom modelu" prevodi se u analizu provjerljivih institucionalnih mehanizama. Drugo, formalni autoritet razdvaja se od njegove praktične primjene i lokalnog prihvatanja. Treće, simetrična komparacija pokazuje da transnacionalna povezanost ne podrazumijeva neizmijenjen prenos institucija, nego njihovo pravno i organizacijsko prevođenje. Nakon uvoda slijede izvori i metode, zatim teorijski i institucionalni okvir. Potom se izlažu rezultati za Njemačku i Austriju. Završni dijelovi obuhvataju diskusiju o četiri mehanizma koordinacije i zaključak.

## Izvori i metode

Istraživanje je provedeno kao kvalitativna, interpretativna i komparativna institucionalna analiza. Cilj je bio rekonstruirati formalne i diskurzivne mehanizme kojima se religijski i organizacijski autoritet prenosi, legitimizira i prilagođava preko državnih granica. Jedinice analize činili su normativni akti, statuti, postupci imenovanja i religijske autorizacije imama, organizacijski odnosi između Sarajeva i dijasporskih struktura i javni diskursi o legitimnosti.

Korpus je obuhvatio Ustav IZ u BiH (Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, 2014) i Pravilnik o organiziranju IZ u dijaspori (Sabor Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, 2017). Analizirani su i statuti i organizacijski akti Islamske zajednice Bošnjaka u Njemačkoj (Islamische Gemeinschaft der Bosniaken in Deutschland – IGBD), Islamske zajednice Bošnjaka u Austriji (IZBA) i Bošnjačke kultne općine (Bosniakische Kultusgemeinde – BKG), kao i relevantna pravna i društvenonaučna literatura.

Izvori su vrednovani prema njihovoj dokaznoj snazi. Normativni akti i statuti poslužili su za rekonstrukciju formalne strukture i raspodjele nadležnosti, a recenzirana literatura za pravno i sociološko tumačenje. Institucionalni izvještaji korišteni su za dokumentiranje pojedinih oblika saradnje. Medijskim izvorima pripisana je isključivo ilustrativna vrijednost. Iz njih nisu izvođeni opći zaključci o koheziji, prihvatanju autoriteta ili dugoročnim učincima programa.

Njemačka i Austrija odabrane su kao kontrastni institucionalno-pravni slučajevi. Njemački slučaj obilježavaju okviri udruženja, pokrajinska decentralizacija i pregovaranje o javnim funkcijama religijskih organizacija, dok austrijski obilježavaju zakonsko priznanje islama i centralna javnopravna uloga IGGÖ-a. Komparacija je omogućila razdvajanje mehanizama koji proizlaze iz unutrašnje organizacijske logike IZ u BiH od učinaka prava države domaćina. Sistematsko terensko istraživanje lokalnih džemata i reprezentativno ispitivanje članstva nisu provedeni, pa se nalazi odnose na analizirane dokumente i organizacije.

## Teorijski i institucionalni okvir

Ovo poglavlje uspostavlja pojmovni i institucionalni okvir za analizu transnacionalne povezanosti IZ u BiH s organiziranim strukturama dijaspore. Najprije se razjašnjavaju pojmovi transnacionalnog socijalnog polja, dijaspore, organizacijskog polja i religijskog autoriteta, a potom se IZ u BiH razmatra kao historijski oblikovan institucionalni centar, čije se norme i ovlasti u državama domaćinima pravno i organizacijski prevode. Time se određuju analitičke kategorije koje će biti primijenjene u komparativnom čitanju njemačkog i austrijskog slučaja.

## Transnacionalno polje, dijaspora i religijski autoritet

Polazište transnacionalne perspektive jeste kritika metodološkog nacionalizma, odnosno pretpostavke da su društveni procesi po svojoj prirodi zatvoreni unutar granica

nacionalne države (Faist 2000, Pries 2008, Wimmer i Glick Schiller 2003, Levitt i Glick Schiller 2004). Migranti mogu istovremeno biti uključeni u institucije države naseljavanja i održavati organizacijske, porodične, kulturne ili religijske veze s društvom porijekla. Državne granice time ne nestaju. One ostaju pravno i politički djelotvorne, ali više nisu jedini okvir u kojem se oblikuju identitet, autoritet i organizacijsko djelovanje.

Transnacionalno socijalno polje podrazumijeva mrežu odnosa, praksi i institucija koje povezuju aktere smještene u više državnih prostora. Levitt i Glick Schiller (2004) logikom simultanosti pokazuju da lokalna integracija i transnacionalna povezanost nisu nužno suprotstavljene. Razlikovanje načina bivstvovanja (*ways of being*) i načina pripadanja (*ways of belonging*) dodatno odvaja stvarno učešće u transnacionalnim mrežama od svjesnih praksi identifikacije. Za ovaj rad ta je razlika važna iz konkretnog razloga. Formalna povezanost džemata sa Sarajevom sama po sebi ne govori u kojoj je mjeri pojedinac doživljava kao vlastiti identitetski izbor.

Dijaspora se u ovom radu shvata kao proces kolektivne mobilizacije, a ne kao automatska posljedica migracije. Sökefeld (2006) je pokazao da dijasporske zajednice nastaju kroz organizacije, javne narative i aktere koji održavaju zajednički okvir pripadanja, džemati, krovne organizacije i obrazovne mreže ne odražavaju već postojeću zajednicu, nego aktivno učestvuju u njenom institucionalnom oblikovanju. Budući da članstvo u džematu obuhvata samo dio osoba bošnjačkog porijekla, institucionalno organiziranu dijasporu stoga ne treba poistovjećivati s cijelom migrantskom populacijom.

Analizu organizacijskog nivoa olakšava pojam organizacijskog polja. Religijske organizacije djeluju unutar mreže odnosa s državnim tijelima, drugim vjerskim zajednicama, lokalnim udruženjima, članstvom, obrazovnim ustanovama i transnacionalnim centrima (Koenig 2007, Rosenow-Williams 2012). Krovne organizacije u takvom polju istovremeno odgovaraju na potrebe članova i nastupaju prema vanjskim institucijama. Njihov autoritet ne proizlazi samo iz formalnih pravila. Jednako je važna sposobnost da osiguraju usluge, kadrove, pravnu prepoznatljivost i prihvatanje na lokalnom nivou.

Transnacionalna upravljačka arhitektura u ovom radu označava skup formalnih i neformalnih mehanizama kojima se prenose norme, imenuju i legitimiraju kadrovi, koordiniraju organizacijske jedinice, štiti institucionalna i materijalna infrastruktura i održava simbolička povezanost s centrom. Pojam ne podrazumijeva potpunu kontrolu. Riječ je o odnosu u kojem centralne institucije raspolažu određenim normativnim i kadrovskim ovlastima, dok ih lokalne organizacije primjenjuju u granicama prava države domaćina i vlastitih organizacijskih kapaciteta.

Radi analitičke preciznosti, autoritet je razložen na pet međusobno povezanih dimenzija. Normativna dimenzija odnosi se na sposobnost donošenja i tumačenja unutrašnjih pravila. Administrativna obuhvata procedure, hijerarhiju i raspodjelu nadležnosti, dok religijsko-simbolička uključuje teološku legitimaciju, tradiciju i javne simbole. Reprezentacijska dimenzija označava sposobnost nastupanja u ime organizacije pred državom i javnošću. Peta dimenzija odnosi se na lokalno prihvaćen ili osporavan autoritet, koji zavisi od stvarne spremnosti članstva, imama i lokalnih uprava da slijede institucionalne odluke.

Potrebno je razjasniti da institucionalna kohezija ne podrazumijeva odsustvo konflikta, lokalnih razlika ili autonomije, nego postojanje zajedničkih normativnih, kadrovskih i simboličkih veza koje omogućavaju prepoznatljiv organizacijski kontinuitet. Slično tome, pravno prevođenje ovdje označava prilagođavanje unutarnjih pravila i organizacijskih načela IZ u BiH pravnom okviru države domaćina, proces u kojem se izvorni model ne prenosi neizmijenjen, nego se preoblikuje u pravne forme prepoznatljive na lokalnom nivou. Umjesto nejasnog izraza "implementacijsko polje", u nastavku rada koristi se stoga pojam "dijasporsko institucionalno polje".

Ovom polju pripada i digitalizacija. Institucionalne internetske stranice, društvene mreže, internetske hutbe i digitalna komunikacija mogu ojačati veze između centra i lokalnih zajednica. Istovremeno, individualizirani pristup religijskom znanju, popularni i komercijalizirani sadržaji i neinstitucionalni propovjednici povećavaju broj alternativnih izvora autoriteta. Učinak digitalnog okruženja zato nije jednoznačan. Ono omogućava institucionalnu koordinaciju, ali ujedno pojačava konkurenciju za pažnju i povjerenje vjernika (Kolb 2020).

## Islamska zajednica u BiH kao transnacionalni institucionalni centar

Položaj koji IZ u BiH danas zauzima u dijaspori počiva na historijski razvijenoj sposobnosti povezivanja religijskog autoriteta, administrativne organizacije i pravne prepoznatljivosti (Begić 2025, Abazović 2025). Još u habsburškom periodu uspostavljene su institucije koje su muslimanski religijski život učinile administrativno čitljivim novom državnom poretku. U njemačkoj literaturi taj se proces ponekad označava pojmom *Verkirchlichung*. Taj pojam ne treba razumjeti kao teološko "pretvaranje" islama u crkvu, nego kao organizacijsko oblikovanje religijske zajednice prema obrascu koji država može pravno prepoznati i s kojim može komunicirati (Potz 2010, Duranović 2017). Iako taj historijski razvoj nije proizveo nepromjenjiv model, ostavio je u naslijeđe repertoar normativne autonomije, hijerarhije i administrativnih procedura.

Ustav IZ u BiH definira Zajednicu kao jedinstvenu i samostalnu zajednicu muslimana, uključujući i organizirane strukture u dijaspori. Time

se uspostavlja normativni okvir u kojem Sarajevo ima ulogu centralnog duhovnog i administrativnog mjesta. Odnos između centralnih organa, krovnih organizacija i lokalnih džemata dodatno uređuje Pravilnik o organiziranju IZ u dijaspori. Iz tog formalnog jedinstva ipak ne proizlazi da su sve dijasporske organizacije dijelovi iste pravne osobe. U državama domaćinima one najčešće djeluju putem lokalno priznatih pravnih subjekata i podliježu domaćim propisima.

Preciznije je, prema tome, govoriti o normativno povezanim organizacijskim jedinicama nego o svojevrsnim eksteritorijalnim ispostavama. Ta se povezanost gradi kroz priznavanje ustavnog poretka Zajednice, procedure imenovanja ili religijske autorizacije imama, usklađivanje statuta, obrazovne veze, simboličku ulogu reisul-uleme i Rijaseta, i određene finansijske i imovinske obaveze, s tim što njihov intenzitet i praktična primjena variraju od džemata do džemata.

Ovako shvaćen centralni autoritet ima dvostruku strukturu. Jednu stranu čine vertikalni elementi koordinacije, među kojima su normativni akti, hijerarhijske procedure i standardi kadrovske legitimacije. Drugu stranu čini njihova provedba, koja zavisi od lokalnih odbora, nacionalnog prava, finansijskih mogućnosti, ugovora o radu i očekivanja članstva. Hijerarhija i pregovaranje zato ne djeluju kao suprotstavljene logike, nego kao istovremeni elementi iste transnacionalne organizacije.

Ovakav pristup otvara prostor i za kritičniji pogled na sam pojam "bosanskog islama". Hanefijski mezheb, maturidijski akaid, bosanski jezik, obrazovne institucije i historijsko iskustvo sekularne države doista mogu činiti zajednički simbolički repertoar, ali on nije nužno prihvaćen na isti način među pripadnicima prve, druge i treće generacije, među lokalnim upravama, omladinskim i ženskim strukturama, ili među osobama koje nisu uključene u džemate. Institucionalni centar raspolaže, drugim riječima, važnim resursima autoriteta, dok njihov stvarni društveni domet ostaje otvoreno empirijsko pitanje.

## Rezultati

Rezultati dokumentarne analize izloženi su po državnim slučajevima i potom komparativno. U ovom dijelu izdvojeni su utvrđeni pravni i organizacijski obrasci, dok se njihovo šire teorijsko značenje razmatra u diskusiji.

### *Njemačka: struktura udruženja i pregovaranje o institucionalnom statusu*

Njemački religijsko-pravni okvir obilježava spoj ustavnih garancija vjerske slobode, autonomije religijskih zajednica, mogućnosti stjecanja statusa korporacije javnog prava i snažnih pokrajinskih nadležnosti. Na saveznom nivou islam kao religija nema jedinstven i općepriznat javnopravni status. Pojedine muslimanske organizacije ipak mogu, ispune li ustavne i upravnopravne uvjete, težiti priznanju statusa korporacije javnog prava ili učestvovati u drugim oblicima saradnje s državom. U praksi je većina muslimanskih zajednica organizirana kao registrirano udruženje (*eingetragener Verein* – e.V.). Takav oblik pruža pravnu sposobnost i omogućava upravljanje imovinom, članarinama i lokalnim aktivnostima (Rohe 2016, Rosenow-Williams 2012).

Bošnjački džemati u Njemačkoj razvili su se iz lokalnih molitvenih i migrantskih udruženja, posebno nakon radnih migracija i izbjegličkih kretanja iz Bosne i Hercegovine. Njihovo povezivanje u IGBD stvorilo je krovnu strukturu koja koordinira vjerske, obrazovne i reprezentacijske aktivnosti. Dostupni statutarni akti pokazuju nastojanje da se lokalne forme udruženja usklade s normativnim poretkom IZ u BiH (IGBD 2015, IGBD 2024). Takvo usklađivanje ipak ne ukida pravnu odgovornost lokalnog udruženja prema njemačkom pravu.

Odnos IGBD-a prema Sarajevu najbolje se može opisati kao normativna i kadrovska povezanost uz očuvanu lokalnu pravnu autonomiju. Rijaset i drugi centralni organi standardiziraju religijsku službu i priznaju imamski autoritet. Lokalni džemati i krovna organizacija istovremeno moraju uređivati radnopravna, poreska, imovinska i upravljačka pitanja u skladu s njemačkim propisima. Dekret ili druga odluka donesena unutar sistema IZ u BiH ne zamjenjuje ugovor o radu, boravišne uvjete niti druge obaveze koje proizlaze iz njemačkog prava.

Okruženje u kojem muslimanske organizacije pregovaraju o reprezentativnosti i javnim funkcijama dodatno oblikuju Njemačka islamska konferencija (Deutsche Islam Konferenz – DIK), islamska vjeronauka, univerzitetska islamska teologija i različiti pokrajinski modeli saradnje. Ovo polje ostaje relevantno za IGBD bez obzira na to učestvuje li ona u svakom njegovom formatu, ali dokumentarni korpus ovog rada nije dovoljan da precizno utvrdi kontinuitet i pravni karakter njenog eventualnog formalnog učešća u svim fazama DIK-a. Zaključak o trajnom statusu na osnovu sekundarnih navoda stoga se namjerno ne izvodi.

U Njemačkoj se pravno prevođenje najjasnije očituje u oblikovanju statuta, radu skupština i upravnih odbora, vođenju evidencija, upravljanju imovinom i komunikaciji s lokalnim vlastima. Organizacijska pravila koja upućuju na IZ u BiH moraju ostati usklađena s autonomijom udruženja i pravima članova. Iz toga povremeno nastaje napetost između očekivanja centralne kohezije i demokratskih procedura lokalnog udruženja, naročito pri izboru uprave, angažiranju imama ili raspolaganju imovinom.

Finansiranje se u njemačkom slučaju najvećim dijelom oslanja na članarine, donacije, lokalno prikupljanje sredstava i projektne izvore. Normativne obaveze prema širem sistemu IZ u BiH mogu postojati. Ipak, bez uvida u objedinjene finansijske izvještaje ne može se tvrditi da se određena kategorija prihoda automatski

i u cijelosti prenosi u Sarajevo. Isto vrijedi i za imovinske klauzule u statutima. One mogu štititi kontinuitet džemata i krovne organizacije, ali njihov stvarni pravni učinak zavisi od formulacije statuta i primjenjivog njemačkog prava.

Glavni izazovi njemačkog slučaja odnose se na reprezentativnost u pluralnom muslimanskom polju, profesionalizaciju upravljanja, obrazovanje i zapošljavanje kadrova, generacijski prenos i sve snažniju konkurenciju digitalnih autoriteta. Dio mlađih članova, primjerice, traži više sadržaja na njemačkom jeziku i neposredniju vezu s društvenim pitanjima zemlje u kojoj žive. To ne znači nužno odbacivanje Sarajeva, ali mijenja način na koji se institucionalna pripadnost obrazlaže i živi (AIWG 2021, Topalović 2023, Kolb 2020).

### *Austrija: javnopravni okvir, IGGÖ i bošnjačke organizacijske strukture*

Austrijski slučaj polazi od drugačije pravne osnove. Islam je historijski uklopljen u sistem zakonski priznatih religijskih zajednica. *Islamgesetz* (Zakon o islamu) iz 1912. neposredno je povezan s habsburškim upravljanjem Bosnom i Hercegovinom i uključivanjem muslimanskog stanovništva u pravni poredak Monarhije (Potz 2010, Adak i Çakır 2025). Današnji okvir oblikuju IGGÖ i *Islamgesetz* iz 2015, koji uređuje prava i obaveze islamskih religijskih zajednica, njihovo javno predstavljanje i odnos prema državi.

Bošnjačke organizacije nesumnjivo imaju historijski i organizacijski značaj u razvoju institucionalnog islama u Austriji. Ipak, njihov bi položaj bilo pogrešno opisati kao jednostavno privilegiran. Zakonsko priznanje pruža institucionalne mogućnosti, ali istovremeno postavlja pravila o unutrašnjoj nadležnosti, javnoj reprezentaciji, transparentnosti i odnosu prema inostranstvu. Bošnjački džemati zato djeluju u višeslojnom odnosu između lokalnih udruženja, IZBA-e, BKG-a, IGGÖ-a i IZ u BiH (Hasanović 2025).

Unutar te strukture važno je razlikovati organizacijsku od religijsko-pravne funkcije pojedinih tijela. IZBA djeluje kao krovna bošnjačka organizacijska struktura, dok BKG označava kultnu općinu unutar priznatog austrijskog religijsko-pravnog okvira. Te se uloge mogu dodirivati, ali pravno nisu istovjetne. Odnos prema Sarajevu zato ostaje normativno snažan, iako je pravno posredovan austrijskim propisima i unutrašnjom organizacijom IGGÖ-a.

Imenovanje i rad imama pružaju dobar primjer višestruke legitimnosti. Religijska autorizacija unutar sistema IZ u BiH izražava se dekretom ili *muraselom*, dok formalno angažiranje imama u Austriji zahtijeva poštivanje domaćeg radnog, boravišnog i religijsko-pravnog okvira. *Murasela* je prvenstveno religijsko-simbolička potvrda ovlaštenja za obavljanje određenih vjerskih dužnosti. Dekret je administrativni akt imenovanja unutar organizacijskog sistema, a ugovor o radu uređuje radnopravni odnos. Ova tri instrumenta mogu biti međusobno povezana, ali jedan ne zamjenjuje drugi.

U Austriji se pravno prevođenje ne odvija samo između Sarajeva i lokalnog džemata, nego i preko IGGÖ-a kao priznate institucionalne adrese, zbog čega je odnos centralnog autoriteta i lokalne autonomije ovdje složeniji nego u modelu u kojem krovna organizacija djeluje neposredno kao udruženje. Bošnjačke strukture tako moraju istovremeno očuvati vlastiti teološki i kulturni profil i djelovati unutar nadležnosti priznate religijske zajednice i zahtjeva austrijskog prava.

Finansijska i imovinska pitanja jednako su slojevita. *Islamgesetz* i javne rasprave o finansiranju iz inostranstva stvaraju dodatna pravna ograničenja i političku osjetljivost transnacionalnih veza. O materijalnoj povezanosti se može govoriti samo kroz normativno uređene oblike, lokalno prikupljanje i moguće centralne fondove, a ne kao o jedinstvenom i automatskom toku svih sredstava.

Austrijski slučaj pokazuje da javnopravno priznanje ne uklanja unutarnju pluralnost. Lokalni džemati zadržavaju vlastite uprave, finansijske obaveze, imovinska pitanja i neposredan odnos s članstvom. Zbog toga se napetosti mogu javiti između lokalnih prioriteta, krovne koordinacije, nadležnosti IGGÖ-a i očekivanja Sarajeva. Generacijske i digitalne promjene dodatno pojačavaju potrebu za sadržajima na njemačkom jeziku, profesionalnim socijalnim i obrazovnim programima i transparentnijim objašnjenjem institucionalnih nadležnosti (Kolb 2024).

### *Komparativni rezultat: Njemačka i Austrija*

Komparacija njemačkog i austrijskog slučaja pokazuje da isti transnacionalni organizacijski repertoar ne proizvodi nužno isti institucionalni oblik. U Njemačkoj se povezanost sa Sarajevom ostvaruje pretežno kroz forme udruženja i krovne strukture koje djeluju u decentraliziranom polju. U Austriji se ta povezanost mora uskladiti s javnopravnim položajem IGGÖ-a i unutrašnjim religijsko-pravnim nadležnostima. Ne radi se, dakle, o razlici između "slabog" i "jakog" modela, nego o dva različita načina pravnog prevođenja.

U oba konteksta IZ u BiH ostaje važan normativni i religijsko-simbolički centar, ali formalno priznanje tog autoriteta ne prevodi se automatski u jednaku praktičnu primjenu. Njemački džemati raspolažu autonomijom kroz okvire udruženja i djeluju u pluralnom reprezentacijskom polju, dok austrijski djeluju unutar centralnije javnopravne arhitekture u kojoj je njihov odnos prema Sarajevu posredovan kroz IGGÖ i austrijsko pravo. U oba slučaja na stvarni domet centralnih pravila utječu lokalni odbori, finansijski kapaciteti, radnopravni uvjeti i očekivanja članstva.

Najvažniji komparativni nalaz ovog rada jeste da transnacionalni autoritet ostaje stabilan koliko je prevodiv u lokalno pravo. Centralizirani standardi mogu doprinositi

kontinuitetu, ali se njihov stvarni učinak ostvaruje kroz institucije države domaćina, lokalne procedure i prihvatanje među članstvom. Austrijski javnopravni okvir zato ne donosi automatski veću unutrašnju koheziju, kao što ni njemačka fragmentacija udruženja ne znači odsustvo normativnih veza sa Sarajevom.

## Diskusija: mehanizmi transnacionalne koordinacije

Rezultati se u nastavku tumače kroz četiri analitički provjerljiva mehanizma transnacionalne arhitekture. Riječ je o upravljanju normama, upravljanju kadrovima i znanjem, upravljanju legitimnošću i reprezentacijom te upravljanju materijalnom i administrativnom infrastrukturom. Svaki mehanizam razmatra se povezivanjem normativnog izvora, njemačkog i austrijskog nalaza i ograničenja dostupnog korpusa. Zaseban peti blok posvećen je ograničenjima, konfliktima i transformacijama autoriteta koji proizlaze iz unutrašnje diferencijacije dijasporskog institucionalnog polja.

## Upravljanje normama

Upravljanje normama podrazumijeva uspostavljanje zajedničkih pravila o organizaciji, vjerskoj praksi, članstvu, nadležnostima i odnosu prema centralnim organima. Osnovne izvore čine Ustav IZ u BiH, Pravilnik o organiziranju IZ u dijaspori i statuti krovnih i lokalnih organizacija. Njihova funkcija nije samo pravna. Ovi dokumenti istovremeno oblikuju zajednički jezik organizacijske pripadnosti.

U Njemačkoj se unutrašnja pravila prevode u formu registriranog udruženja, pri čemu statut mora biti usklađen i s normativnim poretkom IZ u BiH i sa zahtjevima njemačkog prava za udruženja. U Austriji je to prevođenje višeslojno. Pravila bošnjačkih organizacija moraju se odnositi prema unutrašnjem poretku IGGÖ-a i prema *Islamgesetz-u*. U oba slučaja pravno prepoznatljiva forma nije puko oponašanje crkvenih struktura, nego prilagođavanje oblicima koje država može pravno prepoznati.

Normativna kohezija, prema tome, zavisi od dvostruke usklađenosti s unutrašnjim aktima IZ u BiH i s pravom države domaćina. Formalna usklađenost statuta ipak ne jamči njihovu jednaku praktičnu primjenu. Bez zapisnika, sudskih predmeta, odluka organa i lokalnog terenskog rada nije moguće pouzdano utvrditi kako se sporna pravila primjenjuju u konkretnim konfliktima.

## Upravljanje kadrovima i znanjem

Upravljanje kadrovima i znanjem obuhvata religijsku autorizaciju, administrativno imenovanje, obrazovne standarde, stručno usavršavanje i zajedničke teološke repertoare. Pritom je važno razlikovati dekret, *muraselu*, formalno imenovanje, ugovor o radu i lokalne zakonske uvjete. Dekret je administrativna odluka unutar organizacijskog sistema. Murasela predstavlja religijsko-simboličku autorizaciju, dok ugovor o radu uređuje prava i obaveze iz radnog odnosa. Nijedan od tih dokumenata ne zamjenjuje ostale.

Centralna autorizacija u Njemačkoj može povezati imame s obrazovnim i teološkim standardima IZ u BiH, dok lokalni džemat ili krovna organizacija mora urediti zaposlenje u skladu s njemačkim pravom. U Austriji religijska autorizacija dodatno mora biti usklađena s unutrašnjim pravilima priznate religijske zajednice. Budući da dostupni dokumenti ne potvrđuju da svaki imam u dijaspori prolazi potpuno jednak proces, može se govoriti o institucionalnom nastojanju da se procedure standardiziraju, ali ne i o potpunoj standardizaciji.

Interpretativnom kontinuitetu između Sarajeva i dijaspore mogu doprinositi zajedničko obrazovanje, literatura, stručni seminari i bosanski jezik. Historija prevođenja hutbe na bosanski jezik dobro ilustrira važnost razumljivosti vjerskog govora, no ona ne dokazuje da vjernici u različitim gradovima dobijaju potpuno istu interpretaciju (Sultanović 2021). Analitički nalaz, prema tome, glasi da kadrovske i obrazovne veze stvaraju zajednički repertoar, dok lokalne okolnosti, jezik i individualni stil imama proizvode razlike unutar njega.

## Upravljanje legitimnošću i reprezentacijom

Legitimnost nije jedinstvena kategorija, nego obuhvata više dimenzija. Unutrašnja se odnosi na prihvatanje među članstvom, a institucionalna na položaj unutar IZ u BiH. Pravna legitimnost podrazumijeva priznanje i poštivanje prava države domaćina. Javna reprezentativnost označava sposobnost nastupanja u javnosti, dok teološka legitimnost počiva na obrazovanju, tradiciji i priznatim oblicima religijske autorizacije.

Reprezentacijska legitimnost u Njemačkoj se pregovara u pluralnom polju u kojem više organizacija nastupa prema saveznim, pokrajinskim i lokalnim institucijama, dok u Austriji IGGÖ ima centralnu javnopravnu ulogu, pa bošnjačke organizacije vlastiti profil artikuliraju unutar te šire priznate strukture. Pozivanje na evropsku historiju bosanskohercegovačkog islama u oba slučaja može poslužiti kao simbolički resurs, ali njime se ne dokazuje reprezentativnost za sve Bošnjake, a kamoli za sve muslimane.

Za tumačenje reprezentacijske dimenzije relevantan je Tezcanov (2012) pojam *Regierbarkeit*, koji se može prevesti kao institucionalna upravljivost ili administrativna čitljivost muslimanskog polja. Pojam treba koristiti kritički. On opisuje državnu potrebu za prepoznatljivim sagovornicima i strukturama, a ne legitimno pravo države ili neke organizacije da "upravlja muslimanima". Centralizirana adresa može olakšati dijalog i koordinaciju, ali može i otvoriti spor o tome ko ima pravo predstavljati heterogeno članstvo.

### Upravljanje materijalnom i administrativnom infrastrukturom

Pod materijalnom i administrativnom infrastrukturom podrazumijevaju se članarine, donacije, prikupljanje *zekata* i *sadekatul-fitra*, održavanje objekata, vlasništvo nad imovinom, računovodstvo te zaštita vakufske ili džematske imovine. Normativni akti mogu propisati obaveze i kanale prikupljanja, ali za rekonstrukciju stvarnih tokova neophodni su finansijski izvještaji i podaci o izvršenju.

U Njemačkoj se sredstva uglavnom prikupljaju putem lokalnih pravnih subjekata, dok eventualne obaveze prema krovnoj organizaciji ili centralnim fondovima zavise od statuta i organizacijske prakse. Lokalno finansiranje u Austriji odvija se u okviru dodatnih javnopravnih i političkih ograničenja, uključujući osjetljivost finansiranja iz inostranstva. Bejtul-mal predstavlja važan normativni okvir organiziranog prikupljanja *zekata* i *sadekatul-fitra*. Dostupni korpus ipak ne potvrđuje da se sva propisana sredstva iz svih dijasporskih zajednica automatski usmjeravaju u Sarajevo (Salihović 2011).

Imovinske klauzule mogu, s jedne strane, štititi objekte od otuđenja ili promjene namjene, a s druge strane povezati lokalni džemat s krovnom organizacijom, s tim da njihov konkretan pravni učinak zavisi od domaćeg vlasničkog i prava za udruženja. Analitički nalaz stoga glasi da materijalna povezanost jeste važan oblik institucionalno organizirane pripadnosti, ali da se bez transparentnih i uporedivih finansijskih podataka ne može procijeniti njen obim, niti govoriti o "najvišem stepenu materijalne lojalnosti".

### Ograničenja, konflikti i transformacije autoriteta

Slika formalne arhitekture ne smije prikriti unutrašnju diferencijaciju same dijaspore. Institucionalno organizirani članovi džemata razlikuju se od osoba bošnjačkog porijekla koje nisu aktivne u vjerskim strukturama. Prva generacija često pridaje veći značaj jeziku i neposrednoj vezi s domovinom, dok pripadnici druge i treće generacije nerijetko traže sadržaje povezane s njemačkim ili austrijskim društvenim kontekstom. Te razlike nisu univerzalne, ali jasno upozoravaju da se o "Bošnjacima", "mladima" ili "dijaspori" ne može pisati kao o skupinama koje dijele jedinstven stav.

Ni unutar organiziranog polja interesi nisu jedinstveni. Lokalni džematski odbori upravljaju objektima, finansijama i svakodnevnim programima. Imami nose religijske i pastoralne odgovornosti, dok krovne organizacije koordiniraju i predstavljaju cijelu mrežu džemata. Omladinske i ženske strukture mogu artikulirati drugačije prioritete, a alternativni i neinstitucionalni autoriteti djeluju izvan formalne hijerarhije. Centralna pravila u takvom polju mogu biti prihvaćena, reinterpretirana ili osporena.

Konflikti se u praksi mogu javiti oko imenovanja imama, izbora lokalnih uprava, finansijskih obaveza, vlasništva, jezika hutbe, odnosa s državnim institucijama ili nivoa autonomije, a dostupni normativni dokumenti uglavnom propisuju samo očekivani poredak, dok znatno slabije pokazuju kako se ti konflikti zaista rješavaju. Formalnu subordinaciju stoga nikako ne treba poistovjećivati s potpunom praktičnom kontrolom.

Autoritet dodatno mijenja digitalizacija. Institucionalne stranice, internetske hutbe, prenosi događaja i društvene mreže omogućavaju bržu komunikaciju između Rijaseta, krovnih organizacija i lokalnih džemata. Isti kanali istovremeno otvaraju pristup neinstitucionalnim propovjednicima, popularnim religijskim profilima, komercijaliziranim savjetodavnim sadržajima i globalnim pokretima. Selefistički krugovi mogu predstavljati jedan oblik konkurencije, ali nisu jedini niti nužno dominantni digitalni autoritet. Digitalizacija sama po sebi ne vodi radikalizaciji, jer njen učinak zavisi od sadržaja, publike i društvenog konteksta.

Izraz "Google hodža", kojim je Kolb (2020) opisao individualizirano traženje religijskog znanja, koristan je samo ako ostane jasno pripisan izvoru i analitički ograničen. On ne označava novu instituciju, nego fragmentaciju izvora znanja i slabljenje pretpostavke da lokalni imam ima monopol nad religijskim tumačenjem. Organizacije zato svoj autoritet sve više moraju opravdavati kvalitetom sadržaja, transparentnošću i sposobnošću da odgovore na lokalna pitanja.

Kritička dimenzija ove analize zahtijeva i priznanje epistemoloških ograničenja samih izvora. Statuti, pravilnici i institucionalni izvještaji prvenstveno odražavaju perspektivu centra i rukovodećih struktura. Lokalni otpor, neformalna praksa, rodni odnosi, generacijski konflikti, stavovi članova i neinstitucionalna religioznost u njima su znatno slabije vidljivi. Buduća istraživanja zato bi trebala kombinirati pravnu i dokumentarnu analizu s intervjuima, posmatranjem rada džemata, analizom finansijskih izvještaja i digitalnom etnografijom.

### Zaključak

Provedena analiza pokazuje da IZ u BiH raspolaže formalnim mehanizmima normativne, kadrovske, reprezentacijske i materijalno-administrativne koordinacije organiziranih dijasporskih struktura. Time se postiže određeni stepen institucionalne i simboličke povezanosti sa Sarajevom. Taj se autoritet ipak ne prenosi mehanički. Njegova praktična djelotvornost zavisi od pravnog režima države domaćina, lokalnih organizacijskih kapaciteta, odluka krovnih i džematskih organa i, posebno, prihvatanja među članstvom.

Normativni akti i statuti pokazuju jasnu težnju ka zajedničkim standardima. Kadrovske procedure povezuju religijsku autorizaciju s centralnim obrazovnim i teološkim repertoarom, dok reprezentacijske veze Sarajevu daju važan simbolički položaj. Finansijske i imovinske odredbe mogu štititi organizacijsku infrastrukturu. Ova analiza ipak ne potvrđuje potpunu kontrolu centra niti jednaku primjenu pravila u svim džematima. Još manje može

dokazati da institucionalna centralizacija sama po sebi sprečava radikalizaciju ili stvara osjećaj pripadnosti kod svih Bošnjaka.

Njemačka i Austrija pokazuju dva različita puta pravnog prevođenja. U Njemačkoj se povezanost sa Sarajevom ostvaruje kroz okvire udruženja i krovne strukture u decentraliziranom polju. U Austriji se odvija unutar javnopravno priznatog okvira i preko IGGÖ-a, što stvara dodatni nivo institucionalnog posredovanja. Austrijski model zbog toga nije nužno integriraniji, niti je njemački model nužno slabiji. Oba proizvode različite kombinacije centralnih standarda i lokalne autonomije.

Teorijski doprinos ovog rada ogleda se u pomjeranju fokusa s "modela" kao normativne etikete na institucije i procedure koje ga čine. Bosanski slučaj pokazuje da transnacionalni religijski autoritet ostaje organizacijski stabilan samo ako se pravno prevodi, a ne ako se neizmijenjen prenosi. Institucionalna kohezija zato nije stanje bez konflikta, nego sposobnost održavanja zajedničkih veza uprkos lokalnim razlikama. Hijerarhija i pregovaranje u tom su smislu komplementarni, a ne međusobno isključivi elementi ove arhitekture.

Ovaj rad prvenstveno se zasniva na formalnim dokumentima i sekundarnoj literaturi, pa ne može izvoditi zaključke o svim Bošnjacima, svim lokalnim džematima niti svim evropskim državama. Istraživanje nije reprezentativno obuhvatilo stavove članova, žena, omladine, imama ili pripadnika IZ u BiH, niti raspolaže potpunim finansijskim podacima. Daljnja istraživanja trebala bi ispitati praktičnu primjenu statuta, lokalne konflikte, rodne i generacijske razlike, stvarne tokove finansiranja, procese imenovanja imama i digitalnu transformaciju autoriteta. Bosanski slučaj zato predstavlja jedan mogući oblik usklađivanja transnacionalnog religijskog autoriteta sa sekularnim pravnim poretkom, a ne univerzalan ili dokazano najdjelotvorniji evropski model.

## Literatura


Abazović, Dino (2025). "Religion and State in Bosnia and Herzegovina". U: Sevgi Adak i Thomas Schmidinger (ur.), *The Enduring Legacy of the Habsburg Islam Policy: Muslim Communities in Central and Southeast Europe*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Adak, Sevgi i Alev Çakır (2025). "A Hundred Years Later: The Debate on the New Islam Act in Austria". U: *Sevgi Adak i Thomas Schmidinger (ur.), The Enduring Legacy of the Habsburg Islam Policy: Muslim Communities in Central and Southeast Europe*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

AIWG (2021). *Expertise: Imamausbildung in Deutschland. Frankfurt am Main: Akademie für Islam in Wissenschaft und Gesellschaft*.

Begić, Esnaf (2025). "Bosnian Islam? Islam and Muslims in Bosnia and Herzegovina from a Historical Perspective". U: *Sevgi Adak i Thomas Schmidinger (ur.), The Enduring Legacy of the Habsburg Islam Policy: Muslim Communities in Central and Southeast Europe*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Chbib, Raida (2011). *Organisationsformen des Islams in Deutschland*. Doktorska disertacija. Universität Bielefeld.

Duranović, Amir (2017). "Organizaciona struktura Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i 'austrijsko naslijeđe'", *Historijska misao*, 3, 303–319.

Faist, Thomas (2000). "Transnationalization in International Migration", *Ethnic and Racial Studies*, 23, 2, 189–222.

Halilovich, Hariz et al. (2017). *Mapping the Bosnian-Herzegovinian Diaspora*. Sarajevo: UNDP BiH, Vlada Švicarske i IOM.

Hasanović, Bego (2025). "Bosnian Muslims and Institutionalisation of Islam: A Case Study of Austria", *Religions*, 16, 8.

Koenig, Matthias (2007). "Europeanising the Governance of Religious Diversity". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33, 6, 911–932.

Kolb, Jonas (2020). "Constituted Islam and Muslim Everyday Practices in Austria", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 40, 3, 371–394.

Kolb, Jonas (2024). *Muslimisches Leben und religiöse Bildung in der Gegenwartsgesellschaft*, Wiesbaden: Springer VS.

Levitt, Peggy i Nina Glick Schiller (2004). "Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society", *International Migration Review*, 38, 3, 1002–1039.

Potz, Richard (2010). "Das Islamgesetz 1912 und der religionsrechtliche Diskurs in Österreich zu Beginn des 20. Jahrhunderts". U: Thomas Olechowski, Christian Neschwara i Alina Lengauer (ur.), *Grundlagen der österreichischen Rechtskultur: Festschrift für Werner Ogris zum 75. Geburtstag*. Wien–Köln–Weimar: Böhlau.

Pries, Ludger (2008). *Die Transnationalisierung der sozialen Welt*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Rohe, Matthias (2016). *Der Islam in Deutschland: Eine Bestandsaufnahme*. München: C.H. Beck.

Rosenow-Williams, Kerstin (2012). *Organizing Muslims and Integrating Islam in Germany*. Leiden: Brill.

Salihović, Elnur (2011). *Kako obračunati zekat?*. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

Sökefeld, Martin (2006). "Mobilizing in Transnational Space: A Social Movement Approach to the Formation of Diaspora", *Global Networks*, 6, 3, 265–284.

Sultanović, Adis (2021). "Prevođenje hutbe na bosanski jezik u socijalističkoj Bosni i Hercegovini od 1958. do 1963. godine", *Novi Muallim*. 22, 85, 59–66.

Tezcan, Levent (2012). *Das muslimische Subjekt: Verfangen im Dialog der Deutschen Islam Konferenz*. Konstanz: Konstanz University Press.

Topalović, Said (2023). "Religijsko obrazovanje u sekularno uređenom državnom sistemu: primjer islamskog vjeronauka u Njemačkoj", *Context*, 10, 1, 75–101.

Wimmer, Andreas i Nina Glick Schiller (2003). "Methodological Nationalism, the Social Sciences and the Study of Migration", *International Migration Review*, 37, 3, 576–610.

*Abstract*

## THE TRANSNATIONAL ARCHITECTURE OF THE ISLAMIC COMMUNITY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: RELIGIOUS AUTHORITY AND LEGAL ADAPTATION BETWEEN COORDINATION AND LOCAL AUTONOMY

Muhamed Jugo

Starting from a critique of the normative use of the term "Bosnian model," this paper analyzes the mechanisms through which the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina (IC in BiH) institutionally connects organized structures of the Bosniak diaspora in Germany and Austria. The research is based on a qualitative, interpretive, and comparative institutional analysis of constitutional and statutory acts, organizational documents, and relevant legal and social-science literature. The findings show that transnational connectedness is maintained through normative coordination, religious authorization of personnel, representational ties, and material-administrative mechanisms. Their practical effectiveness, however, depends on the laws of the host countries, local organizational capacities, and acceptance among the membership. German association-law frameworks and the Austrian public-law framework shape different forms of institutional mediation. The paper demonstrates that the "Bosnian model" is not an unchanged pattern transferred from Sarajevo. Rather, it constitutes a transnational institutional architecture that connects central standards with local legal and organizational adaptation.

*Keywords:* Islamic Community in Bosnia and Herzegovina, Bosniak diaspora, transnational religious authority, institutionalization of Islam, legal adaptation

الملخص

## هيكلية المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك العابرة للحدود: السلطة الدينية والتطبيق القانوني بين التنسيق والإدارة الذاتية المحلية

محمد يوغو

انطلاقا من نقد الاستخدام المعياري لمفهوم "النموذج البوسني"، يقدم هذا المقال تحليلا للآليات التي تربط بها المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك مؤسسيا الهياكل المنظمة للجالية البوشناقية في ألمانيا والنمسا. وتستند الدراسة إلى تحليل مؤسسي نوعي وتفسيري ومقارن للمراجع واللوائح الدستورية، والوثائق التنظيمية، والمرجعيات القانونية والاجتماعية العلمية ذات الصلة. وتُظهر الدراسات أن المحافظة على التواصل العابر للحدود تتم بالتنسيق القائم على الأحكام، والتفويض الديني للكوادر، والروابط التمثيلية، والآليات الإدارية المادية. ولكن فعاليتها العملية تعتمد على قانون الدولة المضيفة، والقدرات التنظيمية المحلية، وقبول الأعضاء. ويصيغ الإطار الألماني للجمعيات والإطار النمساوي للقانون العام أشكالا مختلفة من الوساطة المؤسسية. ويُبين هذا المقال أن "النموذج البوسني" ليس نمطا مُجردا منقولا من سراييفو، بل هو هيكلية مؤسسية عابرة للحدود تربط الأحكام المركزية بالتطبيقات القانونية والتنظيمية المحلية.

الكلمات المفتاحية: المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك، الشتات البوشناقي، السلطة الدينية العابرة للحدود، إضفاء الطابع المؤسسي على الإسلام، التطبيق القانونية.